

Att undervisa i svenskt uttal

Att kunna kommunicera på svenska är oftast ett av de centralaste inlärningsmålen då man studerar språket: att man blir förstådd och helst kunna tala så att lyssnaren inte behöver anstränga sig för att kunna kommunicera. Inte nog med det: sättet att tala kan ge lyssnaren en bild av talaren: var talaren kommer ifrån, om hen är vänlig eller arg, om lyssnaren hör till samma "grupp" med talaren?

Henna Heinonen forskare i projektet
Finlandssvenska som andraspråk
(finansiering av Svenska Kulturfonden)

Det som spelar en markant roll i dessa funderingar är uttal, alltså det sätt vi producerar ljud, ord, satser och tal på.

Uttal – inte bara sjösjuka sjuksköterskor

Uttalet består av flera mindre enheter varav de flesta är närvarande alltid då vi talar. Vi väljer exempelvis någon tonhöjd (som är högre i svenska än i finska), något taltempo (som är snabbare hos svenskspråkiga än i finskspråkigas svenska), något eller några ljud, längd på ljuden och så vidare.

Det finns alltså massor i uttalet man kan fokusera på. Med tanke på svenskundervisning är det dock förnuftigt att dela

SJU TIPS FÖR SVENSKLÄRARE

1. Uttalsundervisningen behöver inte ta mycket tid, snabba tips kan tända gnistan.
2. Medvetenheten är viktig: berätta om de svenska uttalsdragen och hur de produceras.
3. Glöm inte prosodi (rytm, betoningar och intonation).
4. Träna helst med hela fraser och satser.
5. Ge mycket input: lyssna på olika talare av svenska (på lektionen eller på fritiden).
6. Låt eleverna upptäcka själva, det finns uttal överallt!
7. Uttalet behöver inte vara felfritt eller inföddlikt för att vara begripligt

den stora helheten av uttalet till mindre och tydligare enheter. Ett alternativ är att dela uttalet till satsnivå, ordnivå och ljuduttal och ta upp det väsentligaste för kommunikationen. Till varsin nivå hör

nämligen inlärningsmål som gäller såväl omfattande kunskapsbeskrivningar som intressanta nyanser.

Uttal, förståelighet och kommunikation

Från begriplighetsperspektivet kan satsnivån och rytmen sägas vara viktigast. Det är kanske något man inte kommer att tänka på, men rytmen i svenska avviker rätt så mycket från finskans rytm. Den finska rytmen är jämn och stavelsebaserad medan rytmen i svenska är mer varierande, och skillnaden mellan de betonade och obetonade delarna i satsen är tydlig, betonade Petra von Frenckell.

De svenskspråkigas sätt att framhäva det nyaste och informativaste i satsen avviker från det som finskspråkiga är vana vid. Samtidigt har svenskspråkiga lyssnare blivit vana vid att lyssna på talet på ett annat sätt än finskspråkiga. Skillnaden i rytmen kan även leda till att en finskspråkig inlärare upplever det svårt att förstå svenska. Med hjälp av undervisningen och medvetenheten är det alltså inte bara talets förståelighet som utvecklas utan också hörförståelsen kan bli bättre.

Rytmen gör det lättare för den svenskspråkiga lyssnaren att förstå, men det är också viktigt att bli medveten om andra

egenskaper som uttalet har. Till exempel hurdan roll språkmelodin (intonationen) har i svenska är bra för en finskspråkig inlärare att veta. Välkänt är att intonationen i finska är jämn eller fallande. Därmed finns det en risk att vi – utan att veta – låter ovänliga eller ointresserade i svenskspråkigas öron: en jämn eller fallande intonation signalerar nämligen om ointresse och betraktas som mindre vänlig än varierande intonation. Att låta arg vill man kanske inte, men om man inte vet om saken, kan det hända att man av misstag ger en felaktig bild av sig själv. Läraren får gärna hjälpa till för att undvika onödiga missförstånd.

Ordnivån är också central att behärska. Att de rätta ljuden är långa och att talaren betonar rätt stavelse är avgörande för förståeligheten. Det kan dock hända att kontexten ger stöd, och en svenskspråkig lyssnare förstår att det t.ex. inte är meningen att äta Oliver utan oliver eller att ordet som beskriver elevens klädstil inte är MODern utan moDERN. På födelsedagen är det dock trevligare att höra att eleven hojtar grattis, lärare! och inte gratis lärare! En finskspråkig inlärare är van vid att ljudlängderna syns i skrift men det är inte fallet i svenska. Genom att veta mer om ordbetoningen och ljudlängderna blir det lättare för eleverna att först höra och notera, och sedan göra och tala rätt själv.

Vad kommer till ljuduttal finns det mycket variation bland talarna, såväl hos förstaspråkstalarna som andraspråkstalarna. Det är också vanligt att uttalet avviker från en viss norm. Det förekommer ofta också felsägningar i början av inläringen, men det kommer att jämnas ut med tiden. Att försöka handleda eleverna till ett standarligt uttal på en gång är alltså inte ändamålsenligt. Det primära målet kan vara att sträva efter att uppnå ett förståeligt och möjligen ett lyssnarvänligt sätt att tala svenska – så att lyssnaren inte behöver anstränga sig för att hänga med i talet.

Dock är det oerhört belönande, motiverande och fascinerande att lära sig små nyanser i det svenska uttalet. Det kan till och med tända gnistan. Låt eleverna testa att uttala d, t, l och n så att tungan träffar övertänderna, det låter mer sverigesvenskt. Vid uttalet av det långa a-ljudet (jag, bra) gäller det bara att sänka tungan neråt och runda läpparna såsom man uttalar ett o. Rätt så lätt, eller hur. Att kunna uttala bra ökar självsäkerheten och

Viktigt för en finskspråkig elev

Ordbetoning

Ordbetoningen i finska ligger oftast på den första stavelsen i ordet (*GLUteeni, ARTisti, PSYkologia*), medan dess plats i svenska kan variera (*GLUten, arTIST, psykoloGI*). Den betonade stavelsen i svenska är längre än de(n) obetonade men inte alltid i finska. I sverigesvenska kan man höra betoningen i melodin – den går oftast upp vid enstaviga ord och vid ord som inte har betoningen på första stavelsen (*fint, artist*). Vid de flesta två- eller flerstaviga orden gör melodin en grav – den går ner och upp (*tänka, vardagsrum*).

Satsbetoning

Satsbetoning och rytm fungerar på olika sätt i finska och svenska. I svenska framhävs den betonade, innehållsmässigt viktigaste delen. Den är längre och melodin vid den avviker från de obetonade och mindre viktiga delarna.

Ljuduttal

Det viktigaste är att lära sig skillnaden mellan skrift och tal och fokusera på de ljud vars ortografiska form inte motsvarar uttalet. Till exempel g-et har flera olika uttal (t.ex. *gul, generad, generation*), k-et likaväl (t.ex. *kul, kyl*). De eventuella uttalsproblemen ligger inte alltid i uttalet i sig men i omedvetenheten om uttalsätten.

Helt nya ljud för en finskspråkig elev är inte många. De är lättare att lära sig då eleven ser hur munnen – elevens egen och/eller modellens – ser ut vid uttalet.

Ett av de svåraste inlärningsmålen för en finskspråkig talare gäller skillnaden mellan o, u och y (*mos, mus, mys*). Det nya ljudet i finlandssvenska är u (*mus*), medan det i sverigesvenska är y (*mys*) då det finska y-et liknar mer u-et än y-et i sverigesvenska.

Sje- och tje-ljudet i finlandssvenska är säkert bekanta från förut (t.ex. *sushi och nacho*), men de sverigesvenska sje- och tje-ljuden kan vara nya. Om uttalet hittar man tips på nätet.

I Sverige är finskspråkiga kända för ett starkt r-ljud som sverigesvenskarna uttalar mjukare (i standardsvenska oftast som halvvokal eller som surrande z), för tonlösa klusiler i stället för tonande (*buss/puss, dill/till, gung/kung*) och det finska sättet att uttala sje-ljudet (*sina/skina*). Dessa drag är dock inte "farliga". De kan räknas som finsk brytning som bara ger ett tecken för de svenskspråkiga var talaren kommer ifrån, men också att talaren kan något annat språk vid sidan av svenskan. Detta är inget att skämmas för. Brytningen orsakar sällan svårigheter med förståelsen eller kommunikationen, så den behöver man inte träna bort – om man inte så vill.

säkert också motivationen att tala och lära sig mer om uttalet.

Att undervisa i svenskt uttal

Enligt ett antal vetenskapliga studier är explicit undervisning i uttalet effektivast. Detta betyder att man inte bara litar på elevernas förmåga att imitera eller lära sig uttala utan anvisningar utan riktar uppmärksamhet vid ett visst inlärningsmål.

Med tanke på satsrytmen kan läraren till exempel uppmana eleverna att fundera på vilket ord som är det viktigaste i en viss sats och lyssna på hur den svenskspråkiga talaren betonar det. Vidare kan läraren bekräfta observationerna om betoningen och satsbetoningen: den betonade stavelsen i det betonade ordet är längre än de obetonade stavelserna i sat-

sen (jag ska köpa en BIIIIIL). Uttalet får en sverigesvensk klang då man kryddar det med intonation: allt annat i satsen får vara jämnt och snabbt men vid ordet med det informativaste innehållet får man sakta farten och "sjunga" lite, låta tonen gå upp och falla ner (b'iii'l). Vid två- eller flerstaviga ord får man däremot ta en sväng neråt med tonen (har du K'ÖR-K'ORT). Visualiseringen av betoningen stödjer inläringen. Har eleven finlandssvensk varietet, får hen glömma bort "sjungandet" och låta intonationen gå neråt vid det betonade ordet i satsen.

Genom att göra eleverna medvetna om svensk satsbetoning, rytm och intonation blir det säkert tydligare för eleverna att höra vad som faktiskt händer i det svenska uttalet. Och då man hör rätt, blir det lättare att göra rätt.

Som sagt kan medvetenheten också förbättra hörförståelsen. Det är därför väsentligt att presentera det svenska uttalet, bjuda på varierande input och uppmana eleverna att lyssna på svenska på fritiden. Musik, tal, sagor, ljudböcker, radio, poddcasts, youtubare, tv-program, filmer... listan är lång. Läraren kan också uppmana eleverna till att lyssna fonetiskt och rikta elevernas uppmärksamhet till vissa uttalsdrag.

Enligt träningsmetoden high variability phonetic training utvecklas uttalet genom att lyssna på varierande tal och olika talare. Det är lätt att tro och förstå: då en inlärare får mycket input utsätts hen för språket mer och – som naturligt är – börjar tillägna sig språket, anpassa sig på sätt och vis till ”den nya flocken”. En trevlig uppgift är att eleven får hitta en intressant talare och presentera den för andra. Samtidigt får eleven beskriva varför just den här talarens uttal har väckt uppmärksamhet och varför talaren är värd att lyssna på. Varför inte försöka imitera talaren och hitta sin egen stil att prata svenska! Eleverna kan också spela lyssningsbingo genom att kryssa i en ruta varje gång de lyssnat på en ny talare.

Om eleven spelar *fåtboll otsh tvårföljt?*

Att en inlärare inte har lyssnat på svenska och balansen mellan det skriftliga och muntliga haltar kan noteras i att det uppstår grova fel även i ljuduttal. Utan uttalsmodell kan det hända att eleven börjar lotta ut uttalsätten, och detta kan i sin tur frustrera eller förvirra läraren.

En ovan elev kan uttala exempelvis kombinationen *ch* i ordet och enligt konventionerna i tyska ([oh] jfr 'ich') eller engelska ([otsh] jfr 'much'). Bokstäver som *ö*, *a*, *å* och *ä* samt konsonantkombinationer som *skj* kan också få helt nya uttalsformer även om eleverna skulle ha kunskapen att uttala ljuden. Det inte ovanligt att läraren hör att ordet påstå uttalas [pästä] och ordet fotboll [fotböll].

Som exempel ur det verkliga livet kan det berättas om en högstadielev som rådde sin klasskamrat under svensklek-tion att bokstaven *å* heter ”ruotsalainen *a*” och därmed uttalas ordet går [gar]. Läraren hade reagerat genom att ge förvarning om att ett till feluttal med ordet leder till korridoren. Visst skojade läraren, men det är ändå avgörande att läraren noterar de grova felen hos eleverna och rättar till dem. På så sätt undviker man

Den sverigesvenska intonationen kan undervisas med hjälp av visualisering

Talrytmen i finska skiljer från svenska: det är svårt att bestämma vilken stavelse är den längsta i finska medan det är mycket lättare i svenska (både i sverigesvenska och finlandssvenska).

Mi	nul	la	on	mök	ki
----	-----	----	----	-----	----

Jag	har	en	stu	ga
-----	-----	----	-----	----

Länktips

För elever:

Ruotsin ääntämissivusto (teoriaa ja harjoituksia suomeksi)
<https://users.jyu.fi/~mijukuro/koti>

Swedish for all (ääntämistä ja muuta kielitaitoa ruotsiksi)

<https://swedish-for-all.se/sfi-steg-learning-steps/uttal-3-ljud-och-betoning/>

För lärare:

Därför älskar vi svenska språket

(För lärare och för dem som är mer intresserade)

<https://www.sverigesradio.se/avsnitt/repris-darfor-alskar-vi-svenska-spraket>

Ääntämisen opetus: mitä, miksi, miten?

https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/175831/SujuvuuttaSuulliseenKielitaitoon_LintunenM%C3%A4kinenEirola.pdf?sequence=1

Miten ääntämistä arvioidaan: käytännön työkalu opettajille

<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-syyskuu-2017-1/miten-aantamista-arvioidaan-kaytannon-tyokalu-opettajille>

automatiseringen av feluttal men också osäkerheten om uttalsätten hos eleven. Enligt studierna önskar sig eleverna att de får korrigerande feedback på uttalet.

Till slut

Att undervisa i svenskt uttal är trevligt och belönande. Det gäller mycket om

att öka medvetenheten hos eleverna och uppmana eleverna lyssna på svenska, observera, upptäcka och testa själva. Speciellt att notera rytmen och betoningen är mycket osannolikt utan hjälp av läraren. Vi lärare behövs verkligen för att eleverna kan uppnå ett kommunikativt fungerande svenskt uttal. □